

A BALATON-TÉRSÉG VIDÉKI VONÁSAI A TÖRTÉNETI ÖRÖKSÉG TÜKRÉBEN

NEZDEI CSILLA

THE RURAL SIDE OF THE BALATON REGION THROUGH ITS HISTORICAL ASPECT

The Balaton Resort Area was planned in 60 years ago, as the first regional plan for the most popular hungarian touristic region before and now. Despite its significance in tourism, people can experience more differences between the settlements through the social, institutional factors or the transportation network, which lead to different social conflicts in the everyday. The region is situated in countryside, where the agriculture and tourism give the answer to the local economical and social problems as employment, land use, etc.

This study summarizes the rural characteristics of the analyzed resort area by the number and density of the population, educational institutes, medical, and infrastructural supply, and the transport opportunities and network in the time' context. According to the results, the number and density of inhabitants, and the transport network are the main reasons of rurality; the lack of institutions and the distance of the towns only amplify the disadvantages. Despite the regional development program, we can find more rural areas between the agglomerating and suburban zones. Over sixty years, we can still find disparity both of the north and south part, not only on the image but also in the social, demographical data and the recreational functions.

BEVEZETÉS

A Balaton évtizedek és generációk közös emléképe, ahol a különböző társadalmi háttérű, eltérő érdeklődésű emberek egyaránt megtalálhatták a számukra megfelelő kikapcsolódási formát. A térségi differenciált igényeket az üdülőkörzet első rendezési terve alapozta meg, amelyet 60 évvel ezelőtt, 1957-ben ismertettek először a szakma képviselői számára. 2017-ben, az első balatoni regionális rendezési terv évfordulója lehetőséget kínál az elmúlt 60 év változásainak áttekintésére, valamint az utóbbi két évtizedbeli eredmények szemléltetésére. A Balaton elhelyezkedése, valamint a régió társadalmi-gazdasági tagoltsága máig kiemeli a vidékfejlesztés térségi szükségességét.

A vidékfejlesztés napjaink számottevő szakpolitikai ágazata, melyet jól példáz a közös agrárpolitikára fordított Európai Uniósi kifizetések 39%-os nagyságrendje.¹ A vidékfogalomhoz kapcsolt agrárium az ott élők foglalkoztatásában jelentősebb szerepet tölt be, amelyet a gazdálkodók tevékenységének diverzifikációjával mintegy tíz éve támogatnak. A Balaton térségének formálódásával párhuzamosan létrejött városias térségek közvetetten a rurális települések életmódbeli és infrastrukturális változásaihoz vezettek. Napjainkra

¹Cap expenditure in the total EU expenditure. Cap post-2013: Key graphs and figures. http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/graphs/graph1_en.pdf, 2016-10-25

a városoktól távolodva erősödő társadalmi polarizáció figyelhető meg, amely a vidéki tereket a városok ellenpólusává formálja. E területeink jellemző gondjává vált: a népességmegtartó képesség csökkenése, az előregedő korstruktúra, a lokális munkahelyek minőségének és mennyiségének visszaesése, a területhasználat módosulása. A vidékfejlesztés érdekes tanulságokat hordozhat az üdülőtérsgben, amely döntően vízparti turizmusra épül, viszont belső tulajdonságaiban tagolt.

A Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben (BKÜ) az elmúlt években bekövetkezett szerkezeti átalakulások érdeklődésre tarthatnak számot, így e munka célja vidéki-urbanus minőség, az azzal járó sajátosságok elemzése. A tanulmány a népességi, népsűrűségi értékeken, társadalmi és gazdasági jelzőszámokon alapul, összehasonlítva azt a korábbi országos és térségi vonatkozású szakirodalmi számadatokkal (kistérség, járás). A munka a településszerkezeti jellemzők nyomán kísérletet tesz a vidéki térség aktuális problémáinak definiálására.

1. ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2014/2015-ös adatai tehetővé tették a népesedés, népsűrűség, munkanélküliség, foglalkoztatottság, ingázás (2011) és egyes infrastrukturális, intézményi ellátottság alakulásának elemzését a BKÜ helységeiben. Az intézményi ellátottság vizsgálatában figyelembe vett tényezők a településen működő nevelési-oktatási intézmények, a közlekedési lehetőségek, a (fiók)gyógyszertárak, a házi orvosok jelenléte; továbbá a postai szolgáltatás helyi megjelenése voltak. Az ivóvíz-, szennyvízcsatorna- és gázvezeték-hálózat a lakosság anyagi lehetőségeire mutat rá. Gazdasági mutatóként az őstermelők számadatai² és a foglalkoztatási ráta lett elemelve.

A vidék fogalmának sokszínű értelmezése és alkalmazása szükségessé tette a vidék minőségi jegyeire, adottságaira vonatkozó szakirodalom áttekintését. Kovács, Fehér és Dorgai 1998-as vitaanyaga jelzi a kifejezés szakmai differenciáltságát, rejtett problémáit is. A Balaton térségének tagoltsága (három megye érintett, északi/déli parti sajátosságok) és települések helytörténeti, közlekedés-földrajzi, történeti földrajzi elemzései a kutatóval láttatják a statisztikai egység különböző adottságait, erőforrásait és mindennapi nehézségeit. Mindezek a társadalmi-gazdasági jellemzőket differenciálják, akár a nemzetgazdasági ágak helységeként változó jelentősége, akár a lakossági

² Utóbbi jelzőszámoknál nem hagyható figyelmen kívül a statisztikai adatok területi vonatkozású pontatlanságát befolyásoló adminisztrációs és gyakorlati tényező (őstermelő lakóhelye és ingatlanjának helye; ténylegesen e tevékenységgel foglalkozók száma, stb).

konfliktusok más minősége (hiányzó ivóvíz-vezeték, illetve szálláslehetőségek alacsonyabb kapacitás-kihasználtsága).

A térségben működő szervezetekkel, piachelyszíneket működtető személyekkel készített félig strukturált, a helyi lakosokkal nem strukturált interjúk szemléltetik a települések napi jellemzőit és gondjait. Az agrárágazat helyi viszonyainak leírását a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (NAK) Somogy Megyei Igazgatóság megkérdezése tette lehetővé.

2. KUTATÁSTÖRTÉNET

A Balaton térségét számos társadalmi (társadalmi csoportok, tulajdonviszonyok), gazdasági (foglalkoztatás, gazdasági hasznosítás, ingatlanpiaci jellemzők, tőkebefektetések) vagy környezeti (környezetterhelés, védett területek, beépíthetőség, területi szerkezeti tervezés) kutatás érintette.

A 19. századtól a fürdőkultúra népszerűségének növekedésével a Balaton térsége a kisvárosi (mezővárosi) funkciók bővülésével, térségi vonzásközponti (oktatási, közigazgatási intézmények, kiskereskedelmi egységek) szerepkörrel fejlődésnek indult. Mindezt a déli, majd az északi parti vasútvonal kiépítése és a turizmus preferálása segítette (*HORECZKY 2012; KANYAR 1985*).

A korabeli szocioökonómiai, területhasználati változásai (filoxéravész, tulajdonviszonyok változása), majd az I. Világháborút követő határmódosulás szükségessé tette az új határokon belüli térségek – turisztikai – fejlesztéseit (*GULYÁS – NAGY 2013; MARTON 2013; NEZDEI 2015*). A Budapest-Adria közötti vasúti összeköttetés mentén fekvő Balaton és Velencei-tó idegenforgalmi és turisztikai fejlesztései ebben az időszakban kerültek előtérbe. A II. világháború pusztításai számos ingatlant tettek alkalmatlanná az üdülésre a Balaton környezetében (*BUZA 1993*). Az üdülőkörzet regionális, átfogó tervezetét 1957-ben rendelte meg az akkori kormányzat a II. világháborút követő infrastrukturális leromlottság helyreállítására, párhuzamosan az 1956-os forradalmat követő üdültetés „felejtést” célzó szándékával. Az Építésügyi Minisztérium által kijelölt Farkas Tibor főépítész készítette el a tervet, amely eltérően fogalmazta meg az egyes területeken kialakítandó építészeti elemeket, és más célcsoportokat helyezett előtérbe: a déli parton tömeges üdülésre, északon gyógyászati és szórakoztató fejlesztésekkel számolt. Utóbbiakat kiránduló célú települési csoporttal egészítette ki (*FARKAS 1958; MARTON 2010*). Sántha, 1983-as írásában már jelezte a Balaton-térség területhasználatával okozott környezeti károk forrásainak felszámolását, amelyek nagyrészt a háttértelepüléseken működtetett mezőgazdasági nagyüzemi állattartásból származtak (*SÁNTHA 1983*). Lehmann és Gertig kötetének korabeli helyzetképe a nagyüzemi gazdaságokon túl a kisipar és a melléküzemágak stabilabb foglalkoztatási módját szemlélteti a szezonális munkalehetőséggel szemben

(LEHMANN - GERTIG 1985). Emellett az ingatlan-tulajdonosok lakóhelyi adatai a mai napig megtartották Somogy, Baranya és Pest megyei hangsúlyukat.³

A korábbi és az újabb szakirodalmak egységesek a parti és a háttértelepülések közötti környezeti, társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket nézve. Marton a gazdasági és turisztikai statisztikai adatokkal végzett vizsgálata megerősíti a két térség differenciáját (MARTON 2005). Az agglomerálódó parti településeken a turisztika sokkal fontosabb szerepet tölt be a távolabbi helységeknél, ahol a népesség nagyobb része ingázik vagy az agráriumban talál munkalehetőséget. Az infrastrukturális hálózatok kiépítésében az apró- és törpefalvakat településföldrajzi sajátosságai (tagolt szerkezet, költséges kiépítés, megközelíthetőségi gondok), és a lakosság demográfiai szerkezete, anyagi lehetőségei korlátozzák, amelyet a nagyobb közműolló szintén jelez.⁴

2.1. VIDÉKFOGALOM ÉS BALATON

A vidék fogalmát számos hazai és külföldi szakirodalom és tanácskozás keretében értelmezték. Az 1996-os Rurális Térségek Európai Chartájában „*olyan tágabb értelemben vett terület, amelyben a falvak és kisebb városok, gazdaságilag és szociálisan egységes egészet alkotnak és összehasonlítva a városi térségekkel bennük számottevően alacsonyabb a lakosság, a gazdasági, szociális és kulturális struktúrák koncentrációja, valamint a terület nagyobb részét mezőgazdasági, erdőgazdasági, természetvédelmi és kikapcsolódási célokra használják*” (Rurális Térségek Európai Chartája).

A kutatók a vidékről, mint komplex rendszer, szociális jelző – életforma, vagy tájfogalomhoz hasonló tartalmú kifejezés fogalmaznak, amely az emberi civilizáció eredője (FONT 1998; KOVÁCH 2007). Megemlítik, hogy az 1996. évi XXI. törvény Budapest és a vidék tagolás elősegíti a Budapesten kívüli országrész vidékként történő konceptualizációját (KOVÁCS 2003).

Kovács szerint a területfejlesztés előtérbe kerülésével egyre többen alkalmazták a vidék kifejezést, amelyet maga öt feltételben állapított meg (KOVÁCS 1998).⁵ Fehér ezzel szemben kritikaként jeleníti meg a népességi

³ Az 1013/1979. (VI. 20.) számú Minisztertanács határozat, majd a 89/1997. (V. 28.) Kormányrendelet, a 2000. évi CXII. törvény és a 2008. évi LVII. Törvény módosításai rendelkeztek a területegység hatáiról, tervezési-szervezeti szabályairól.

⁴ Az elmúlt évek pályázati forrásai és a szigorú jogszabályi feltételek a háttértelepüléseken is fokozatosan javítják a vezetékes infrastrukturális ellátottságot (pl. csatornahálózat kiépítése, bővítése).

⁵ Feltételek: (1) az aktív keresőknek legalább 20%-a a mezőgazdaságban dolgozott 1990-ben; (2) 1000 lakosra legalább 120 őstermelő jut; (3) a lakosságnak legalább a fele 120 fő/km² népsűrűség alatti településen lakik; (4) a népsűrűség 80 fő/km² alatti és (5) az 1996-os lakosság szám az 1960-as maximum 92%-a.

mutató túlsúlyát, és hiányolja a társadalmi, gazdasági és környezeti faktorokat (FEHÉR 1985). Romány a vidék lényegét a településközi kapcsolatban foglalja össze: „Vidéke ugyanis városoknak van. Mégpedig minden olyan városnak, amely szolgálat valamit a környezetében élőknek – a vidékének! – és amellyel a 'rurális térség' javakat cserél”(ROMÁNY 1998. p. 49.).

Szörényiné Kukorelli Irén kritikusnak tartja a rurális térségek fejlesztésére funkcionálisan szerveződött kistérségek lépalapjának felszámolását, hivatkozva a Csatári vezetésével készített 2004-es kutatás eredményeit (SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI 2005). Kiemeli, hogy a rurális és a fejlett fogalmak nem zárják ki egymást, viszont a kistérségeken belül jelentős különbségek lehetnek. Csatári ábrái jól szemléltetik az országon belüli eltéréseket: a térség vidékies jellege a tavat övezve szemlélteti a mintaterület északi és déli partja közötti különbséget. Csatári munkájában a somogyi partszakasz vidékies jellegét, az északi és a nyugati partszakasz városias, vidékies jellegét mutatja be (CSATÁRI 2004. p. 124). E régió népesedési deficitjét a tó körüli statisztikai egységek aprófalvas, illetve a siófoki egységen kívül a déli rész aprófalvas-vidékies helyzete mutatja.

A térség 2014-2020-as területfejlesztési dokumentációja szintén a térség alacsony népsűrűségét és a vidékies térség nevez meg. A vidékfejlesztés lehetséges eszközeként megjelenő falusi turizmusból a jogalkotó a BKÜ településeit a parti- és háttértelepülés besorolásra tekintet nélkül kizárja⁶, amely az egyébként is egyenlőtlenebb helyzetű falvak lehetőségeit tovább korlátozza.

A tanulmány vonatkozásában a vidék az *alacsony népességszámú, kedvezőtlen társadalmi, gazdasági és közlekedési struktúrával rendelkező, városi jogállású településtől távolabb elhelyezkedő térség, település, amely a szakirodalomban hagyományos faluként vagy falusi térségként olvasható. Azon települések csoportja, amelyek közelebb állnak a vidék komplex rendszeréhez, bennük magasabb szintű az ember és természet közötti egyensúly.* A vidékhez sorolás alapja jelen esetben az alacsony népességszám és népsűrűségi érték, az intézmények, közművek megléte, a járásközpont időbeli távolsága és a közlekedési lehetőségek.

3. A BALATON-TÉRSÉG NÉPESEDÉSE A STATISZTIKA TÜKRÉBEN

A térség 179 (180) településére számított népesedési adatok a népszámlálások (1870-2011) tekintetében megegyeztek az országos trenddel. A népességszám a somogyi részen volt a legmagasabb, habár a helységekinek számával a második

⁶ 239/2009. (X. 20.) Kormányrendelet a szálláshely-szolgáltatási tevékenység folytatásának részletes feltételeiről és a szálláshely-üzemeltetési engedély kiadásának rendjéről.

helyet foglalja el a három megye közül; utalva a Balaton-felvidék településeinek aprófalvas jellegére. A veszprémi rész a második, a zalai a harmadik helyen szerepelt. A veszprémi területen az 1920-1941 közötti, illetve az 1949-1970 közötti népességnövekedés a térségi ipari fejlesztéseknek köszönhető. Demográfiai tekintetben a part menti városok lélekszámának csökkenése és az agglomerációs övezetek kiépülése figyelhető meg 2000-tól napjainkig, különösen Keszthely várostérségében. Az egyes helységek népességnövekedése a pozitív vándorlási egyenleg következménye; tényleges népességyaradást alig néhány településen regisztráltak. A 2008-as jogszabályi módosítással további 15 helység vált az üdülőkörzet részévé, amely a tárgyévben 13861 fővel növelte a lakosságát.

2011-2015 között a *népsűrűségi mutató* 67,0 fő/km²-ről 66,8 fő/km²-re csökkent az üdülőkörzet területén. 2011-ben a zalai rész számértéke (79,2 fő/km²) kiemelkedő volt Hévíz és Keszthely magas mutatója miatt, a somogyi (61,8 fő/km²) és a veszprémi (67,3 fő/km²) rész ettől több mint 10 fő/km²-rel elmaradt 2011-ben.⁷ 2015-re a statisztikai mutatók jelentősen visszaesésével továbbra is változatlan maradt a megyék sorrendje. A 2000-2011 között (-3)-(-6) ezrelékpont közötti csökkenés mértéke 2015-re 1,2 ezrelékpontra mérséklődött.

Az üdülőkörzet helyzetelemzésének népsűrűségi különbségei *a part menti és a háttér településeken* 2015-re sem módosultak. Míg 2011-ben a part(ment)i rész értéke 104,18 fő/km², a többi településé 49,14 fő/km² volt, 2015-re az értékek egyaránt csökkentek. Az általános népességvesztéssel párhuzamosan urbanizáció, szuburbanizáció, illetve agglomerálódás tapasztalható. A *települések városi jogállása* a part menti részen (77,3%), míg a falvaké (21,5%) a távolabbi térségben domináns Mindezek utalnak a népesség parti városainak népszerűségére és a népsűrűségi mutatók okaira (1. táblázat). Figyelembe kell azonban venni, hogy az egyes jogi szabályozók (például helyi adó) befolyásolhatják a statisztikailag nyilvántartott lakossági adatokat.

Mindezzel párhuzamosan a vidékhez magasabb munkanélküliségi, mezőgazdasági foglalkoztatási ráta és az intézmények part(ment)i koncentrációja társul. A települések 11,1%-a rendelkezett 100 fő/km², 3,8%-a 200 fő/km² feletti népsűrűséggel: a legmagasabb Hévíz, Balatonfűzfő, Balatonfüred, Keszthely, Tapolca, Cserszegtomaj és Siófok; a legalacsonyabb Vállus, Barnag és Balatonhenye értéke volt 2011-ben és 2015-ben is. A vidéki

⁷ 2014. december 31-ei adatok szerint az állandó népessége 272.879 fő (70,22 fő/km²), a lakónépessége 259.433 fő (66,76 fő/km²) volt. A KSH helységnévtár 2015. január 1-jei adatai szerint a lakónépesség száma 258.598 fő (66,54 fő/km²) volt. Területi változás nem történt.

⁸ OLÁH (szerk.) (2013-2014): A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Hosszú Távú Területfejlesztési Konceptiója 2014-2020. Helyzetelemzés. Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft., Balatonfüred-Siófok. 408 p.

jelleget erősíti, hogy a helységek mintegy 57,0%-a 40 fő/km²-es vagy annál alacsonyabb népsűrűségű volt, míg 80 fő/km²-nél magasabb mutatószámot mindössze 25 (14,0%) település tudhatott magáénak.

1. táblázat: A BKÜ településeinek néhány mutatószáma (2015)
Table 1. Some statistical data of the settlements of BKÜ (2015)

Megye	Népsűrűség (fő/km ²)	Község (db)	Város (db)	Összesen (db)
<i>Part(ment)i települések</i>				
Somogy	79,09	12	6	18
Veszprém	79,35	20	5	25
Zala	199,15	6	2	8
Összesen	98,05	38	17	53
<i>Többi település</i>				
Somogy	37,66	49	3	52
Veszprém	40,68	46	1	47
Zala	36,29	29	1	30
Összesen	38,42	124	5	129
<i>Összes település</i>				
Somogy	48,31	61	9	70
Veszprém	54,29	66	6	72
Zala	70,58	35	3	38
Összesen	66,76	162	18	180

Forrás: KSH adatai és a hatályos jogszabály nyomán saját szerkesztés.

3.1. A BALATON TÉRSÉG TELEPÜLÉSFÖLDRAJZI NÉZETBEN

A mintaterület népessége települési megoszlásban kedvezőtlen jövőképet vetít előre, hiszen hatékony vidékfejlesztési megoldások hiányában az elöregedés és az elnéptelenedés veszélye továbbra is fennmarad. Mindezt jelzi, hogy a települések 45,0%-ában 500 fő alatti a lakónépesség, 64,4%-ában pedig nem éri el az 1000 főt (2. táblázat). Megyei áttekintésben a somogyiak 13,9%-a, a veszprémiek 17,8%-a és a zalaiak 8,9%-a ilyen háttértelepülés, azonban az 500 és 1000 fő közötti lakosságszámú helységek aránya szintén magas.

A háttérterületeken található kisvárosok gyenge térségi szerepkörűek, emellett a háttérben fekvő településeken hiányzik az egész éven át jelen lévő fizetőképes népesség, amely működtetné a helyi és térségi gazdaságot. A népességszám és a népsűrűség a lakosok városba tömörülését (53,0%) mutatja; az általános népességvesztés a munkalehetőségek alacsony számára, a balatoni turisztikai szezon zsugorodására (tárgyév július-augusztus) vezethető vissza. A látogatók rövidebb időt töltenek el több alkalommal, amely szintén alkalmazkodásra készíti a városi/városkörnyéki lakosokat. Az 500 főnél

kevesebb lakossal rendelkező falvak egy része zsáktelepülés, amelyek kedvezőtlen közlekedés-földrajzi és infrastrukturális adottsága felerősítheti a mai demográfiai folyamatokat (előregedés, elvándorlás, elnéptelenedés).

2. táblázat: A BKÜ településeinek lakosságszám szerinti megoszlása (db).
 Table 2. The distribution of the settlements of BKÜ by population (number of items).

Népességszám	Somogy		Veszprém		Zala	
	Part(ment)i	Többi	Part(ment)i	Többi	Part(ment)i	Többi
500 fő alatti	0	25	8	32	0	16
500-1000 fő	2	12	6	7	1	7
1-2000 fő	8	11	7	5	2	6
2-5000 fő	4	4	3	1	4	1
5-10000 fő	2	0	1	0	0	0
10000 fő feletti	1	1	1	1	1	0
Összesen	17	53	26	46	8	30

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés.

A közlekedési problémák megoldásaként az alsóbbrendű vonalak fejlesztése javasolható (SARUDI 2003), amely legalább akkora területfejlesztő hatással bírna, mint a fő- és elkerülő útvonalak építése.

Az intézményi ellátottság a lakóhely megválasztását is motiválja, ezért az üdülőkörzet intézményeinek városi koncentrációja indokolhatja a térségi urbanizációt. A bölcsődék és az általános iskolák száma döntően az 1000 főnél kevesebb lakosú, városoktól távolabbi településekről mondható el. A középfokú oktatási intézményekből mindössze négy város közeli falu (Zalaszabar, Somogyvár, Nemesgulács, Nagyberény) részesedik. Az iskolaszám csökkenése az alacsony gyermeklétszám, az előregedő korszerkezet mellett a fenntartási költségekből eredeztethető. A jobb megközelíthetőségű, 1000 fő körüli helységek (áthaladó fontosabb útszakasz, főútvonal, közeli város) intézményei között már megtalálhatóak mind egyes egészségügyi vagy szociális intézmények (fiók/gyógyszertárak), tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó intézmények). Az oktatási, egészségügyi és szociális létesítmények az apró- és törpefalvakból hiányoznak, amelyek többségében a Balaton-parttól távolabb helyezkednek el (Balaton-felvidék, Külső-Somogy). A postafiók helyszíni szolgáltatásait is az apró- és törpefalvakban kell nélkülözniük a lakosoknak.

A települések fiatalodási indexe a háttérben 0,5-1 közötti, 1 feletti értékű hat helység elhelyezkedése pedig szigetszerű. Az urbanizált területek, agglomerációk a tópart mentén mindenütt 0,5 alatti értékkel rendelkeznek,

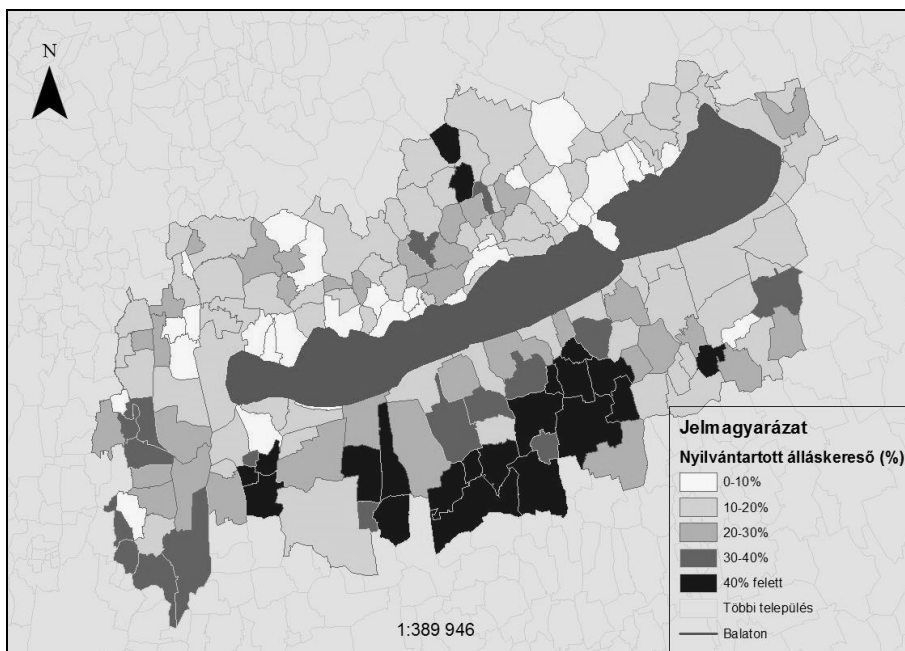
különösen a déli parton. Ezen helységek alacsony fiatalodási indexe részben a nyugdíjas éveikben a Balatonhoz költözők életkorával magyarázható.

A kvalifikáltabb, mobilisabb lakosság elvándorlása nyomatékossítja a kedvezőtlen korszerkezetet, az üdülőkörzet munkahelyeinek száma korlátozott és a helyiek képzettsége sem mindig igazodik a megjelenő munkáltatói elvárásokhoz. Emellett a térségi jelentősebb számú roma/cigány lakosság területi elhelyezkedése (2011) és a 0,5 feletti fiatalodási index-szel rendelkező települések nagy része a somogyi területen, különösen a háttérhelységekben egyezik meg. Figyelembe veendő a somogyi és a zalai területen a roma lakosság által nagyobb arányban lakott és a tartósan munkanélküliek magasabb arányával rendelkező települések csoportjának hasonlatossága is. Az északi szakaszon a Veszprémhez köthető szuburbanizációs jelenség indokolja a közlekedési tengely menti magasabb fiatalodási indexet.

Az M7 és 7-es főút közlekedési tengelyeinek kedvező hatásai Somogy megye háttértelepüléseinek a munkanélküliségi rátáiban nem tapasztalhatók (1. ábra). A kedvezőtlen demográfiai és társadalmi mutatószámok a déli part és Kaposvár közötti terület munkaalkalmi és a munkaerő képzettsége közötti fluktuációból, a közlekedési lehetőségekből, valamint a téregység belső periféria jellegéből származtathatók. Az északi partszakasz hasonlósága az orográfiai, területhasználati és elérhetőségi okok eredményei. A régió személygépjármű-forgalmának térszerkezeti megoszlása a népsűrűséggel és a közlekedési folyosókkal hasonlatos. Figyelmet érdemel továbbá, hogy 2000 és 2015 között szinte mindenhol növekedett a személygépjárművek száma, amelyet a települések elérhetősége, illetve a településen belüli tagoltság magyaráz.

Átlagosan a lakosok 13,3%-a rendelkezett gépjárművel, döntően az északi oldalon. Keszthely, Balatonfüred és Siófok várostérségében magasabb a személygépjármű-tulajdonosok aránya, mint akár a vonzásközpont értéke. A régióban a zalai és a veszprémi települések lakosainak mobilitása inkább személygépjármű által biztosított. A déli szakaszon a kedvezőbb közösségi közlekedési lehetőség, illetve az anyagi feltételek hiánya indokolhatja az eltérést. Az északi part a közösségi közlekedés helyzetét a domborzati adottságok, a településhálózatbeli pozíció, a településméret (aprófalvas), továbbá a lakosok jövedelmi viszonyai negatívan befolyásolják. A part menti -és háttér települések közötti differencia is az egész térségre igazolt.

1. ábra: A BKÜ településeinek nyilvántartott álláskeresői (2016. szeptember).
Figure 1. The unemployment' rates of the settlements of BKÜ (Sept. 2016).

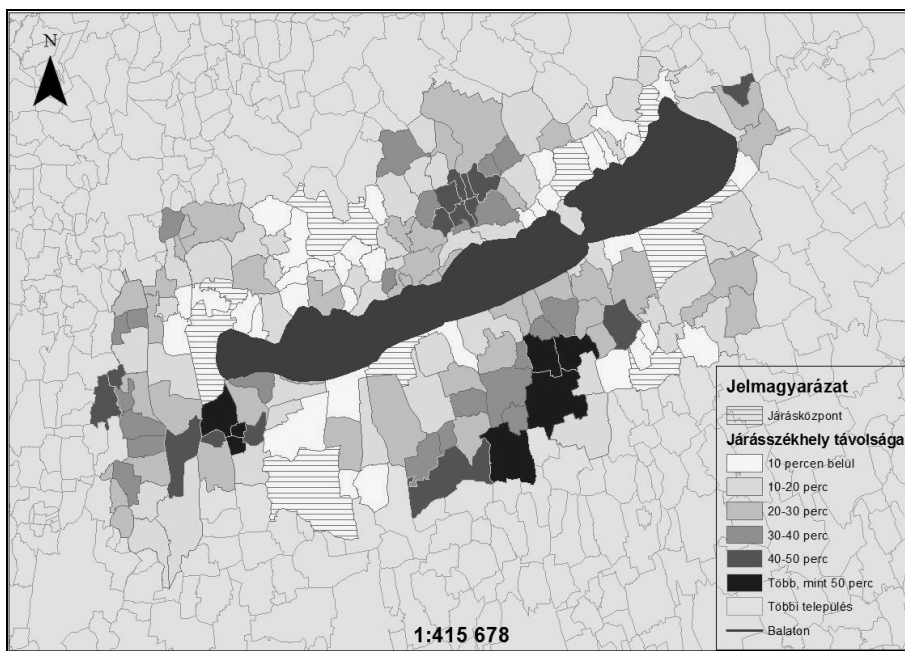
Forrás: <http://nfsz.munka.hu> adatai alapján saját szerkesztés.

Az időben korlátozottan rendelkezésre álló hivatali szolgáltatásokat a járásközpontokban és azok kirendeltségein vehetik igénybe a lakosok, azonban elérhetőségüket a közlekedési lehetőségek befolyásolják⁹ (2. ábra).

A vizsgálat alapján a járásszékhelyekkel határos, valamint a fő közlekedési nyomvonalak mentén fekvő települések mobilitási lehetőségei kedvezőek. A partvonalától távolabb eső települések hátrányosabb helyzetben vannak part(ment)i társaiknál a hosszabb menetidők és kevesebb járatszám miatt, amelyen az elkerülő útszakaszok negatív hatásai lerontanak. Összegezve megállapítható, hogy a déli rész hátrányosabb munkaerő-piaci, demográfiai, infrastrukturális helyzetű községeiben lakók kisebb hányada teheti meg, hogy saját autóval közlekedjen, míg a part menti lakosok számára a településen belüli cél eléréséhez is szükségük van a személygépjárműre. Mindezt a helyi lakosság korszerkezete, száma és a gazdasági aktivitása módosítja.

⁹ Adott dátumra számítva került meghatározásra a települések járásközpontjuktól mért távolsága, a központba történő eljutás idejét figyelembe véve. A közlekedés módja bármely közösségi közlekedési eszköz lehetett. A számításokra a www.menetrendek.hu adatai alapján történt. A vizsgálat nem terjedt ki a nagyobb távolsági járatok elemzésére.

2. ábra: Az érintett járásközpontok időbeli távolsága.
 Figure 2. The temporal distance of the concerned district centers.

Forrás: www.menetrendek.hu alapján saját szerkesztés.

3.2. FEJLESZTÉSI IRÁNYOK ÉS BALATON RÉGIÓ

A régió lakóinak munkaalkalmát főképp a primer és a terciér szektor szolgáltatja. Az üdülőkörzet apró- és törpefalvainak jelentősebb őstermelői száma ellenére az érintettek főállása nem az agrárjellegű. A háttértérség mezőgazdasági szerepéből a szőlőültetvény és a borágazat – gasztronómiai – jelentősége emelhető ki. A helyi minőségi élelmiszerek jelenléte ellenére az elmúlt években továbbra is elmaradt versenyképességük a térségen kívülről származó termékekkel szemben (BUDAY-SÁNTHA 2001, 2007). A 2010 után gyors ütemben megnyíló helyi termelői piacok újfajta teret biztosítanak a minőségi termékek megjelenésének, azonban a versenytársak, és az előállítási költségek miatt az árszint itt meghaladhatja a másutt tapasztalható értéket. A fogyasztói kosárérték csökkenése az ágazat fenntartható fejlesztéseit korlátozza (például helyi foglalkoztatás növelése) a kedvező táji adottságok ellenére. A minőségi, illetve biotermékek készítése perspektívát kínál a térségi élelmiszerekhez társított magasabb hozzáadott érték által, azonban ezek jobbító szerepe csak hosszabb távon valószínűsíthető. Az ökológizálásra való áttérés magasabb járulékos kiadásaiban az úniós források nyújtanak segítséget, piacra vitelük

megoldása viszont jövőbeli kihívás a helyi-, öko-, biotermékekhez társuló negatív fogyasztói értékítélet okán.

A Balaton turisztikai jelentőségét az országos kimutatások kereskedelmi szálláshely- és vendégforgalom-adatai prezentálják, különösen a part menti településeken¹⁰. A térségi szervezetek a Nyitott Balaton, illetve egyéb, aktív turizmushoz tartozó program keretében, akár ingázással is törekszenek a háttértelepüléseket bevonni az idegenforgalomba, amelyek számára a falusi turizmus működtetése adhat jogilag korlátozott lehetőséget.¹¹ A szektorális mutatók tehát a falvak mezőgazdasági szerepét, a part menti helységek turisztikailag számottevő érdekelttségét igazolják.

A vizsgált adatok együttesen utalnak a Balaton térsége egyes részeinek „szolgáltató vidék”-ként való megfogalmazhatóságára (KOVÁCH 2007). Keszthely, Balatonfüred és Siófok esetében emelhető ki a közlekedési tengelyek menti agglomerációs/szuburbanizációs településközi kapcsolat. A többi várostérségre hatást gyakorol:

- az üdülőkörzeten kívül eső Nagykanizsa, Zalaegerszeg, Sümeg, Veszprém és Székesfehérvár a régió lakosainak foglalkoztatásával, egyéb szolgáltatásokkal;
- a városok egymás lakosságát készítetik ingázásra.

Az üdülőkörzetben a városi jogállás, a meglévő munkahelyek, közigazgatási, oktatási, kulturális intézmények, piaci szolgáltatások által kialakított vonzáskörzetek a BKÜ határain kívül is meghatározók. A Balatontól távolodva gyengülnek a tóhoz köthető idegenforgalom előnyei, és a falvak számára a közeli városi funkciójú települések szolgáltatásai válnak meghatározóvá, közlekedésföldrajzi korlátokkal.

A munkanélküliségi ráták a háttér településeken lényegesen meghaladják a part mentiekét, viszont a szezonális ideiglenes munkaerő-szükséglete javítja az összesített statisztikai értékeket. A foglalkoztatási értékek átlagától (36,6%) mindhárom megyében a háttértelepülések maradtak el. A települések 49,7%-a átlag körüli (első kvartilis 33,3%; harmadik kvartilis 40,8%), Keszthely, Tapolca és Veszprém térsége átlag feletti értéket mutatott, amely szemlélteti a városok térségükre gyakorolt kedvező munkaerő-piaci státuszát. 2016 szeptemberében Teleki, Somogyfőmén, Hollád lakóinak több mint tíz százaléka keresett állást.

¹⁰ Magyar Turizmus Zrt. Kutatási Iroda: Magyarország turizmusának alakulása 2015-ben a végleges adatok szerint. Forrás: http://itthon.hu/documents/28123/4083489/Magyarország_turizmusa_2015_vegleges_adatok.pdf/4110ade7-88b6-4161-acbe-68a7a8818e4a, 2016-11-01

¹¹ 104/2013. (XI. 14.) VM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a turisztikai tevékenységek ösztönzéséhez a LEADER Helyi Akciócsoportok közreműködésével 2013-ban nyújtandó támogatások részletes feltételeiről.

Öt százaléknál magasabb értéket döntően a déli part háttértelepülésein regisztráltak, az M7-es autópályától és a 7-es főútvonaltól délre (belső periféria), a turisztikai szempontból frekventált rész és Kaposvár várostérsége között. Utóbbi mutatja a társadalmi polarizáció felé haladó településcsoportokat.

A vidéki településekre irányuló fejlesztéseknek a gazdasági diverzifikáció által lehetnek hatékonyabbak (KOVÁCS 1998). Sarudi az európai uniós vidékfejlesztési rendelettel szemlélteti mind a mezőgazdasághoz erősen kötődő, mind az egyéb, vidékfejlesztési célú intézkedéseket (pl. alapszolgáltatások nyújtása a vidéki gazdaság és lakosság számára, falvak felújítása és fejlesztése, vidéki örökség megóvása), amelyek egyben a vidék karbantartását, szerkezetének és tradícióinak megőrzését, a kisipari foglalkozásokat egyaránt magukban foglalják (SARUDI 2004). Ezek a beruházások akkor lehetnek eredményesek, ha valóban a problémával küzdő települések kerülnek a középpontba.

Az üdülőkörzet statisztikai határvonala Somogy és Veszprém megye belső periferiáján, illetve vonzáskörzet-határon halad, amely az üdülőkörzetben az országhatár menti vagy a belső periferiákhoz hasonló problémákat hordoz. A BKÜ helységeinek vidék/vidékiek definiálása a városi agglomeráción és szuburbán területein kívül lehetséges, eltekintve part menti-, vagy háttérbeli pozíciójuktól. A turizmus ideiglenesen elfedi az egyes települések vidékiséget, azonban nem oldja meg az előregedés és elvándorlás problémáját, a munkalehetőségek és infrastrukturális elemek, intézmények hiányát. E konfliktusok oka a szezonálisban is keresendő.

ÖSSZEZÉS

A Balaton-térség 66,8 fő/km² átlagos népsűrűségével (OECD) jellemzően vidékies tér kategóriába sorolható, amelyet e tanulmány számsorai is igazolnak. A települések eltérő funkcióikat, hatókörüket, demográfiai és társadalmi-gazdasági mutatóikat 60 év távlatában is hűen őrzik.

Somogy és Veszprém várostérsége szuburbanizációs, Keszthelynél agglomerációs profilú. A háttértelepülések vidéki jellegüket a közlekedés földrajzi fekvésükkel és térségközponttól mért távolságukkal nyerik el.

Összefoglalva elmondható, hogy a helységek karaktereit a mintaterület esetében a közlekedési útvonalak a központi települési szerepkör és az elérhetőség határozza meg. A part menti helységek számára a turizmus elsődleges bevételi forrás, viszont a településközi kapcsolatokat további ágazatok és a régió túl helységek is alakítják. A háttértelepüléseken egyértelmű a Balaton (mint turisztikai termék) mögöttes szerepe.

Jelen elemzés az alacsony népsűrűségi és népességszám-beli adatok, a közlekedés módozataik erőteljes szerepét veszi figyelembe a vidéki jelleg definiálásához. Az egyes intézmények jelenléte és a központi településtől való távolság inkább következmény, amely felerősíti a vidékre jellemző hátrányokat.

A tanulmányban alkalmazott vidékfogalom nem terjeszthető ki a teljes BKÜ-re a szorosabb településközi kapcsolatok miatt, így a várostérségek, mint szigetszerű elemek nem merítik ki a vidék tartalmát (Hévíz-Keszthely, Siófok-Balatonfüred). A falvakból való elvándorlás, a várostérségi koncentráció nyomán követhető a foglalkoztatási, a szociális-kulturális-infrastrukturális hálózatok meglétében és a munkanélküliségi arányok alakulásában is. Jövőképet a helyi termékre épülő gazdaság adhat, amelynek azonban mind szellemi, mind pénzügyi kondícióit szükséges megteremteni hazánkban.

IRODALOM

- BUDAY-SÁNTHA A.** (2001): Agrárpolitika – vidékpolitika. a magyar agrárgazdaság és az Európai Unió. Dialóg Campus, Budapest-Pécs. 463 p.
- BUDAY-SÁNTHA A.** (2007): A Balaton-régió fejlesztése. Kétnyelvű kiadvány. Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt., Budapest. 203 p.
- BUZA P.** (1993): Balatonfenyves - Fejezetek egy nyaralótelep életéből. Balatonfenyvesi Önkormányzat Polgármesteri Hivatala, Balatonfenyves. 216 p.
- CSATÁRI B.** (2005): Magyarország új vidékfejlesztési tézisei. MTA RKK ATI, Kecskemét. Idézi: Szörényiné Kukorelli I.: A fenntartható fejlődés stratégiai elemei a rurális térségekben. Tér és Társadalom, XIX. évf. 3-4. sz. pp. 111-137.
- DORGAI L.** (1998): Néhány gondolat a „Mi tekinthető vidéknek?” című vitacikkhez. Gazdálkodás, XLII. évf. 5. sz. pp. 60-64.
- FARKAS T.** (1958): A Balaton-fejlesztés távlati terve. Földrajzi Közlemények, 4. sz. pp. 381-387.
- FEHÉR A.** (1998): A vidék fogalmáról és a vidéki területek lehatárolásáról. Gazdálkodás, XLII. évf. 5. sz. pp. 54-59.
- FONT E.** (1998): A vidék gondja globális vagy lokális kérdés? A Falu 3. sz. p. 27.
- GULYÁS L. – NAGY M. M.** (2013): Hosszú távú antropogén hatások a Balaton-medencében, különös tekintettel a tömegturizmus fejlődésére. Acta Scientiarum Socialium 16 (39), pp. 149-160.
- HORECZKI R.** (2012): A mezővárosok fejlődési sajátosságai a dél-dunántúli régióban 1784 és 1910 között. In: Szamonek V. (szerk.): 10. Grastyán Konferencia: Országos Interdiszciplináris konferencia előadásai. PTE Grastyán Endre Szakkollégium, Pécs. pp. 138-146.

- KANYAR J.** (szerk.) (1985): Fonyód története. Fonyód Művelődési Ház, Fonyód. 615 p.
- KOVÁCH I.** (szerk.) (2007): Vidék- és falukép a változó időben. Argumentum: MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest. 304 p.
- KOVÁCS T.** (1998): Mi tekinthető vidéknek? Gazdálkodás, XLII. évf. 5. sz. pp. 39-48.
- KOVÁCS T.** (2003): Vidékfejlesztési politika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. 226 p.
- LEHMANN A. – GERTIG B.** (szerk.) (1985): A Balaton és az idegenforgalom. A természeti környezet és a társadalmi-gazdasági szerkezet, valamint ezek földrajzi kapcsolatrendszere a Balaton térségében. JPTE Tanárképző Kar, Pécs, 231 p.
- MARTON I.** (2005): A Balaton régió fejlettségét meghatározó változóknak és a települési szakemberek véleményének összehasonlító elemzése. Tér és Társadalom, XIX. évf. 3-4. sz. pp. 159-170.
- MARTON I.** (2013): A Balaton régió fejlődése: A regionális gondolkodás és a turizmus fejlődésének összefüggései a Balaton térségében. Acta Scientiarum Socialium 16 (39), pp. 161-179.
- MARTON R.** (2010): A Balatoni Regionális Terv. Forrás: http://www.6b.hu/A_Balatoni_Regionalis_Terv.
- NEZDEI CS.** (2015): Adalékok a Balaton Régió területének változásához. In: Keceli L. – Kovács I. P. – Nezdei Cs.: Geográfus körút 60: Mohos Mária. Kékkút-Pécs. pp. 217-234.
- OLÁH M.** (szerk.) (2014): A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Hosszú Távú Területfejlesztési Konceptiója 2014-2020. Helyzetelemzés. Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft., Balatonfüred-Siófok. 408 p.
- ROMÁNY P.** (1998): Miért fontos a vidék? Gazdálkodás, XLII. évf. 5. sz. pp. 49-53.
- SÁNTHA A.** (1983): A Balaton vízgyűjtő területén folyó mezőgazdasági termelés helyzetével és fejlesztési lehetőségeivel foglalkozó tanulmányok főbb megállapításainak összefoglalása és a kutatási szempontok és célkitűzések meghatározása. JPTE Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. 119 p.
- SARUDI CS.** (2003): Térség- és vidékfejlesztés. A magyar térgazdaság és az európai integráció. Agroiinform Kiadó, Kaposvár. 308 p.
- SARUDI CS.** (2004): Vidékfejlesztési intézkedések, támogatások és kilátások az Európai Unió bővítése után. Tér és Társadalom, XVIII. évf. 2. sz. pp. 73-116.
- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I.** (2005): A fenntartható fejlődés stratégiai elemei a rurális térségekben. Tér és Társadalom, XIX. évf. 3-4. sz. pp. 111-137.

EGYÉB IRODALOM

104/2013. (XI. 14.) VM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból a turisztikai tevékenységek ösztönzéséhez a LEADER Helyi Akciócsoportok közreműködésével 2013-ban nyújtandó támogatások részletes feltételeiről. Forrás:

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300104.VM, 2016-11-01

Cap expenditure in the total EU expenditure. Cap post-2013: Key graphs and figures. http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/graphs/graph1_en.pdf, 2016-10-25.

Központi Statisztikai Hivatal: A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet társadalma és gazdasága. 2011. január. Forrás: http://www.terport.hu/webfm_send/4053, 2016-11-01.

Magyar Turizmus Zrt. Kutatási Iroda: Magyarország turizmusának alakulása 2015-ben a végleges adatok szerint. Forrás: http://itthon.hu/documents/28123/4083489/Magyarország_turizmusa_2015_vegleges_adatok.pdf/4110ade7-88b6-4161-acbe-68a7a8818e4a, 2016-11-01

Menetrendek. Forrás: www.menetrendek.hu, 2016-11-01

Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat. Forrás: <http://nfsz.munka.hu>, 2016-11-01.

Rurális Térségek Európai Chartája. Falu Város Régió 1998. 8. pp.